

zenie normalnych stosunków między Republiką Federalną a Polską Rzeczpospolitą Ludową. Mogli oni jedynie pracować z nadzieją na sukces, podczas gdy równocześnie starali się — co było nawet najpilniejszą sprawą w stosunkach wewnętrznych — zlikwidować wielotorowość, w świadomości historycznej społeczeństwa zachodnio-niemieckiego. Nie muszę w tym miejscu objaśniać, dlaczego właśnie stosunki między Republiką Federalną Niemiec a Polską Rzeczpospolitą Ludową mogą być tylko normalne, podczas gdy niemiecka świadomość historyczna została wyleczona ze schizofrenii. Jeżeli straszywa rzeczywistość niemieckiej historii będzie tłumiona lub fałszywie oceniana to każdy chwilowy sukces na drodze do normalizacji w stosunkach międzypaństwowych pozostanie budowlą z piasku. Historia stosunków niemiecko-polskich począwszy od zawarcia pamiętnego układu z 7 grudnia 1970 r. jest pouczającą ilustracją wzajemnego zrozumienia się — według mnie — pouczającą dla obu stron. Jest dowodem, że w liczącym ponad cztery dziesiątki lat czasie, jaki upłynął od zakończenia drugiej wojny światowej, można było dokonać tylko częściowego uzdrowienia świadomości publicznej, tak potrzebnego dla normalizacji. Pokazuje też, jak niezastąpiona jest autonomiczna, społeczna praca polityczna oparta na solidnych naukowych podstawach, potrzebna dla dalszego rozwoju procesu normalizacji, którym dyplomacja państwowa zajmuje się tylko w krótkiej perspektywie.

Szanowni Państwo!

Wysokie odznaczenie, które przyznała mi Rada Państwa Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z inicjatywy naszego wieloletniego partnera, Instytutu Zachodniego, honoruje w mojej osobie nasze Towarzystwo. W moich zmaganiach, by ścisły związek pomiędzy przewyciężeniem niemieckiej ahistoryczności a osiągnięciem normalizacji w stosunkach między obydwojma państwami uczynić dostrzegalnym i oczywistym, jako przewodniczący Towarzystwa cieszę się zaufaniem, którym obdarzają mnie jego członkowie. Tylko kiedy wspólnie zastanowimy się, wówczas dopiero można adekwatnie ukazać stosunek między symbolem a rzeczą, która jest przedstawiana za pomocą tegoż symbolu.

I jeszcze jedno chciałbym skonstatować: to nie paradoks, że poprzez to odznaczenie zostanie również uhonorowana patriotyczna działalność naszego Towarzystwa, która w oczach naszych niektórych krótkowzrocznych przeciwników — a tacy są nie tylko w Republice Federalnej — jest polską agenturą. Szczególną satysfakcją jest dla nas to, że uhonorowanie naszej pracy przez polskie władze państwowe jest również wyrazem uznania dla naszych patriotycznych motywów i celów. Dlatego niech wolno nam będzie wysnuć z tego uznania wnioski o trwałej gotowości naszych polskich przyjaciół do zrozumienia naszych wyobrażeń, wyobrażeń niemieckiego społeczeństwa o formach i możliwościach przyszłej współpracy w bardzo, bardzo trudnych warunkach.

Na zakończenie mojego wykładu chciałbym dodać jeszcze jedno zdanie: również i osobiście bardzo serdecznie dziękuję za przyjaźń i zrozumienie, które wyraża się w postaci tego odznaczenia.

Zawsze mogłem powiedzieć *mea res agitur*, jeżeli chodziło o dobro naszego Towarzystwa i o stosunki niemiecko-polskie. Miejsce, które ta „moja rzecz” w moim życiu zajmuje, to wybitne miejsce.

I tak też pozostanie, dlatego nie muszę szerzej mówić na temat tej znanej tajemnicy.

Opracowanie i tłumaczenie: Stanisław Żerko

KONFERENCJA POŚWIĘCONA „DZIEJOM BRANDENBURGII I PRUS”

Poznań, 30 - 31 kwietnia 1987 r.

Otwarcia konferencji dokonał prof. Bogdan Wachowiak, kierownik Pracowni Dziejów Brandenburgii i Prus Zakładu Historii Pomorza Instytutu Historii PAN w Poznaniu podkreślając, że głównym jej celem jest przedyskutowanie szczegółowego konspektu projektowanej syntezy „Dziejów Brandenburgii i Prus”, od ich początków do 1947 r., przygotowanego przez poszczególnych autorów pod kierunkiem

redaktora naukowego. Do udziału w obradach zaproszono także osoby spoza grona autorów: z Gdańska, Olsztyna, Poznania, Szczecina, Torunia i Warszawy.

Obradom pierwszej części przewodniczył prof. Marian Biskup, kierownik Zakładu Historii Pomorza. Referat wprowadzający pt. *Główne założenia syntezy 'Dzieje Brandenburgii i Prus'* wygłosił jej redaktor naukowy, prof. B. Wachowiak zwracając uwagę, że praca — adresowana głównie do czytelnika polskiego — będzie próbą przedstawienia złożonego procesu rozwojowego tego państwa od jego początków do likwidacji oraz określenia jego roli i miejsca w Rzeszy i Europie. Ma ona ukazać i wyjaśnić złożoność i różnorodność dróg rozwojowych państwa brandenbursko-pruskiego na przestrzeni jego dziejów oraz czynniki, które wyniosły je do rangi mocarstw europejskich oraz likwidacji w 1947 r. Opiera się będzie na aktualnym stanie badań, co nie oznacza, że zespół autorski rezygnuje z samodzielnych badań źródłowych, a zwłaszcza interpretacyjnych. Tom I obejmować będzie *Dzieje Brandenburgii w średniowieczu (do schyłku XV w.)*, tom II — *Dzieje Brandenburgii-Prus na progu czasów nowożytnych (początek XVI w. — 1701 r.)*, tom III — *Dzieje Prus (1701 - 1871)*, tom IV — *Prusy w Rzeszy niemieckiej (1871 - 1947)*.

Z kolei prof. Jerzy Strzelczyk, redaktor tomu I, wygłosił referat pt. *Główne problemy badawcze dziejów Brandenburgii w średniowieczu*, który uzupełniły wystąpienia współautorów tegoż tomu: prof. dra Antoniego Czacharowskiego, prof. Jerzego Walachowicza oraz dra Jana M. Piskorskiego. Referent i koreferenci uznali, że węzłowe problemy omawianego okresu dziejów państwa brandenburskiego to: 1. słowiańskie antecedencje i ich konsekwencje, 2. kształtowanie się terytorium Marchii Brandenburskiej, 3. jej organizacja i problemy ustrojowo-prawne, 4. problematyka kultury i świadomości ogólnobrandenburskiej. Za szczególnie złożone uznano ostatnie dwie grupy zagadnień i na tle ich ujęcia zarysowały się pewne rozbieżności.

Dyskusję zapoczątkował prof. Gerard Labuda wyrażając pogląd, że w tomie I niektóre kwestie wymagają konkretyzacji oraz zapewnienia ciągłości wykładu. Prof. M. Biskup podkreślił, że ogólna koncepcja syntezy jest właściwa, pewne zastrzeżenia budzi natomiast terminologia. Udało się przewyciężyć polonocentryzm, a w niektórych miejscach polski wątek wymaga nawet wyraźniejszego zaakcentowania. Sprawy terminologiczne, podstawy źródłowej oraz zakresu badań analityczno-monograficznych poruszali też: prof. Henryk Lesiński, prof. Jerzy Krasuski, prof. J. Strzelczyk, prof. J. Walachowicz oraz prof. Kazimierz Ślaski.

Obradom popołudniowym przewodniczył prof. G. Labuda. Poświęcone były one dyskusji nad tomami II i IV syntezy. Prof. B. Wachowiak w referacie pt. *Główne problemy badawcze opracowania dziejów Brandenburgii i Prus na początku czasów nowożytnych* podkreślił, że podstawowym celem tej części pracy będzie ukazanie wielopłaszczyznowego procesu rozwojowego państwa w kontekście dziejów europejskich. Z kolei prof. Henryk Olszewski, autor tomu IV, w swym referacie kładł szczególny nacisk na specyfikę pruskiej drogi rozwoju jako składnika Rzeszy niemieckiej w latach 1871 - 1947. Do najważniejszych zadań syntezy zaliczył konieczność ukazania całej złożoności społecznej, gospodarczej, politycznej i kulturalnej państwa pruskiego oraz przewyciężenie „obowiązującego” wciąż w historiografii państwocentryzmu. W tym kontekście szczególnie ważne będzie zagadnienie pruskich stereotypów, ich rozprzestrzeniania się i roli w Rzeszy, m. in. stereotypu o niezniszczalności ducha pruskiego i zdolności jego odradzania się.

W opinii doc. dra Janusza Małłka ujęcie tomu II jest nazbyt berlińskie i brandenburskocentryczne, a Prusy Książęce sprowadzone zostały do jednej z prowincji,

podczas kiedy odegrały one szczególną rolę w powstaniu królestwa pruskiego i cieszyły się wciąż dużą autonomią. Prof. M. Biskup postulował szersze ujęcie stosunków Brandenburgii z Polską i Zakonem Krzyżackim na początku XVI w. Dr Zygmunt Szultka stwierdził, że również w omawianym przez prof. B. Wachowiaka okresie najważniejszą rolę w polityce wewnętrznej Brandenburgii odgrywały prowincje środkowe, a pod koniec XVII w. Prusy Książęce pod względem ustrojowo-prawnym niewiele różniły się od innej prowincji — Pomorza Zachodniego.

Bardzo żywą i kontrowersyjną dyskusję wywołały tezy referatu prof. H. Olszewskiego. Prof. G. Labuda stwierdził, że synteza winna nie tyle relacjonować dzieje państwa, co przedstawiać i wyjaśniać zakładane przezeń cele, metody ich realizacji i skutki. Nawet w takim ujęciu uzasadnionym wydaje się rozpatrywanie dziejów Prus w okresie 1871-1947 zgodnie z ich dynamiką i głównymi etapami rozwoju. Odminną koncepcję tomu IV zaprezentował prof. Lech Trzeciakowski, postulując ujęcie dziejów Prus w Rzeszy tego okresu w dwóch płaszczyznach: niemieckiej w Prusach i pruskiej w Rzeszy. Prof. J. Strzelczyk uznał tę propozycję za bardzo interesującą, ale opracowywana synteza nie może być miejscem eksperymentów, zaś prof. G. Labuda zachęcał jej autora do napisania takiej pracy. Doc. dr Jerzy Marczewski wyraził pogląd, że płaszczyzną wykładu dziejów państwa pruskiego w tomie IV winno być przeciwieństwo procesu formowania się świadomości ogólnoniemieckiej i państwowo-pruskiej.

Doc. dr Kazimierz Wajda stwierdził, że zachodzi konieczność zweryfikowania stereotypowych i tendencyjnych wyobrażeń na temat dysproporcji w rozwoju Prus końca XIX w. oraz znaczenia kryzysu rolnego. Dr Włodzimierz Stępiński rozwijając problem tzw. cnot pruskich zwrócił uwagę na warunki ich kształtowania się i oddziaływania, często korzystnego dla państwa i społeczeństwa, np. w dziedzinie gospodarczej. Dr Edward Włodarczyk wskazał na wagę problemu finansowego i inwestycji w Prusach oraz małych miast w życiu gospodarczym. Doc. dr Janusz Jasiński wypowiedział się za wyraźniejszym wyartykułowaniem spraw polskich w XIX w., w tym w okresie Wiosny Ludów, oraz mniejszości narodowych w Prusach w okresie międzywojennym.

Przedmiotem obrad drugiego dnia konferencji, którym przewodniczył prof. dr Edmund Cieślak, był tom III. Pod nieobecność prof. dra Stanisława Salmonowicza został odczytany jego referat pt. *Pruska monarchia absolutna i konstytucyjna 1701-1871*, który uzupełniły wystąpienia współautorów tomu: dra Z. Szultki, dra W. Stępińskiego, dra E. Włodarczyka, doc. J. Jasińskiego oraz prof. B. Wachowiaka.

Dyskusję zapoczątkowało wystąpienie doc. dra Jana Kosima zwracającego uwagę na — jego zdaniem — niedowartościowanie w konspkie roli armii pruskiej w życiu państwa i Rzeszy w XIX w. Doc. K. Wajda, w opinii którego niektóre zagadnienia zostały ujęte w konspkie zbyt statycznie, wypowiedział się za rozpatrzeniem sprawy uwłaszczenia w kategoriach wariantu zachodnio- lub wschodnio-europejskiego oraz za szerszym uwzględnieniem oddziaływania rynku zewnętrznego na rozwój Prus w XIX w. Wątek ten kontynuował prof. dr Bogdan Dopierała podkreślając, że pojęcie „pruska droga do kapitalizmu” jest kategorią historiograficzną. Dyskutant domagał się też szerszego uwzględnienia polskiego komponentu w syntezie. Prof. M. Biskup postulował silniejsze wyeksponowanie sprawy Gdańska i Torunia w rozbiorach Polski oraz zwrócił uwagę na pewne nieścisłości i powtórzenia w konspkie, podzielił opinię referenta w sprawie usprawnienia obiegu informacji bibliograficznej i publikacji.

Prof. E. Cieślak podkreślając, że sprawy kultury rozpatruje się w XVIII w. w innych ramach chronologicznych niż polityczne, gospodarcze i demograficzne za-

proponował, by cezurę 1786 r. zastąpić wojną siedmioletnią, która odegrała przecież bardzo ważną rolę w dziejach Prus. Uznał też za celowe wyraźniejsze podkreślenie skutków zarazy z lat 1709-1710. Zaproponowaną cezurę — wojnę siedmioletnią — poparł doc. K. Wajda. Prof. G. Labuda stwierdził, że przekonują go motywy cezury 1806 i 1815 roku, ale słuszniej byłoby, gdyby wojna siedmioletnia rzeczywiście dzieliła wiek XVIII. Synteza winna wyjaśnić fenomen pruski jako państwa oraz dać odpowiedź na pytanie, dlaczego Rosja, mając do wyboru Polskę i Prusy, zawsze wybierała Prusy. Kwestia ta pozostaje w związku z rozrostem terytorialnym państwa pruskiego i aneksją Śląska, spełniającego do XIX w. funkcję pruskiej zbrojowni.

Prof. B. Wachowiak stwierdził, że perspektywy nowego ujęcia dziejów Prus XVIII i pierwszej połowy XIX w. wydają się obiecujące. Odnosi się to do periodyzacji, ale też sposobu ujęcia problematyki społeczno-gospodarczej i demograficznej. Trzeba będzie jednak sięgnąć do źródeł i wyjaśnić terytorialne zróżnicowanie państwa pruskiego. Ważną sprawą jest też pokazanie roli Prus w rozbiorach Polski i skutków rozbiorów dla społeczeństwa polskiego i Prus. W wyniku bowiem rozbiorów powstał problem polski w Prusach, którego nie zdołały one rozwiązać i który w ostatecznym rozrachunku doprowadził do 1947 r. Tę perspektywę należy mieć na uwadze. Dr Z. Szultka wypowiedział się za wprowadzeniem zmian w periodyzacji XVIII w. dodając, że wojnę siedmioletnią jako cezurę proponował już wcześniej.

Obrazy podsumował prof. E. Cieślak, a całą konferencję prof. M. Biskup zwracając uwagę na żywą i owocną dyskusję, która dostarczyła autorom syntezy wiele materiału do przemyśleń. Potwierdziła ona słuszność przyjętej koncepcji i tylko już w nielicznych miejscach konspekt wymagać będzie uzupełnień i korekt. Podkreślił wagę opracowywanej syntezy i konieczność jej terminowego przygotowania.

Zygmunt Szultka

MIĘDZYKONFERENCJA KONFERENCJA POŚWIĘCONA PRAWU DO PRACY

Problematyka prawa do pracy i związane z nim kwestie należą do tych zagadnień społecznych, które z istoty swej zawsze wywołują zainteresowanie opinii publicznej i są szeroko dyskutowane. W czasach obecnych zainteresowanie tą problematyką nadal wzrasta. Konstatację tę odnieść można zarówno do państw kapitalistycznych, jak i socjalistycznych. W pierwszych jej aktualność wynika z faktu stale wzrastającego bezrobocia, natomiast w drugich spowodowana jest koniecznością nowego spojrzenia na politykę zatrudnienia w sytuacji wprowadzania zasadniczych zmian w zarządzaniu gospodarką.

Biorąc pod uwagę aktualność tych kwestii, Instytut Zachodni wraz z Instytutem Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Karola Marksa w Lipsku przygotowały konferencję naukową nt. *Prawo do pracy w kapitalizmie*. Konferencja odbyła się w dniach 12 i 13 maja 1987 r. w siedzibie Instytutu Zachodniego. Uczestniczyli w niej, obok pracowników naukowych obu instytutów, przedstawiciele takich ośrodków naukowych jak: Akademii Nauk NRD, Uniwersytetu Marcina Lutra w Halle-Wittenberdze, Uniwersytetu A. Mickiewicza w Poznaniu, Akademii Nauk Społecznych w Warszawie, Uniwersytetu Warszawskiego i Akademii Ekonomicznej w Katowicach.